

bulharští soudruzi věnovali, bude naplnění právě tohoto přání. Bude to ku prospěchu nejen bulharské a československé sociologie.

Karel Rychtařík

Význam sociologických výzkumů pro řídicí práci

Ve dnech 30.—31. 10. 1975 se konal v Karlových Varech seminář na téma *Význam sociologických výzkumů pro řídicí práci*. Byl připraven a realizován vědecko-metodickou radou sociologie ÚV Socialistické akademie CSR. Kromě lektorů Socialistické akademie se semináře zúčastnili i pracovníci vědeckých a výzkumných institucí, propagandisté z různých společenských organizací, učitelé vysokých škol, personální a kadroví pracovníci.

Výsledky semináře potvrdily, že záměr vědecko-metodické rady sociologie byl správný a z hlediska potřeb praxe velmi podnětný. V posledních letech se u nás uskutečnilo mnoho sociologických výzkumů, ne každý měl však požadované kvality. Ale už sám tento fakt realizace řady výzkumů orientovaných k závažným společenským problémům, jako je výzkum sociální struktury, rodiny, města a bydlení, řízení, školy, kultury, socialistického způsobu života atd. naznačuje, že uzrál čas k zamyšlení se nad otázkou, jak sociologické výzkumy mohou důsledněji plnit společenskopoznávací funkci a lépe ovlivňovat oblasti řídicí práce. Hlavním předpokladem proto je, aby každý skutečně vědecký výzkum byl koncipován na základě teoreticko-metodologických postulatů marxismu-leninismu. Na tomto promyšleném teoreticko-metodologickém pozadí lze pak správně vymezit výzkumný problém, způsob jeho šetření a interpretace získaných údajů pro určenou oblast řízení. Teoreticko-metodologické aspekty tak navozují volbu adekvátních postupů a metod pro každou etapu výzkumné činnosti. S přihlédnutím k těmto požadavkům koncipovala vědeckometodická rada cíle semináře.

Zhodnocení dosavadních zkušeností s využitím výsledků sociologických výzkumů, výměna zkušeností z aplikace sociologických výzkumů v různých podmínkách a nastínění úkolů rozvoje marxistické sociologie v oblasti řízení socialistické společnosti tvořili osu cílů, které v různé míře vstupovaly do referátů určených pro seminář.

Program semináře tvořilo devět přípravných referátů a šest diskusních příspěvků. Kromě toho vystoupila řada účastníků s dílčími poznámkami nebo dotazy, které se týkaly zejména praktické realizace přednesených námětů z hlavních referátů.

Seminář zahájil předseda vědecko-metodické rady sociologie M. Krpata, který stručně zdůvodnil jeho cíle a poslání. Zejména podtrhl skutečnost, že oblast propagandy potřebuje informace z kvalitních sociologických výzkumů. Takové informace pak tvoří integrální součást naší informační báze, z níž se

vychází při objektivním zdůvodňování předností marxistické metodologie výzkumné činnosti a při kritice buržoazní, zejména pozitivisticky orientované sociologie. Tyto informace jsou nezbytným zdrojem, z něhož mohou lektori Socialistické akademie, propagandisté a vědecko-výzkumní pracovníci čerpat látku pro kvalifikovaný výklad jevů a problémů spadajících do oblasti marxistické sociologie a vědeckého komunismu.

Devět přednesených referátů lze z metodického hlediska rozčlenit do tří skupin. Do první skupiny patřily referáty, v nichž byla akcentována zejména teoreticko-metodologická hlediska marxisticko-leninské sociologie a kritika soudobé buržoazní sociologie a pozitivistické metodologie (viz referáty ss. K. Rychtaříka, J. Kohouta, F. Zicha). Do druhé skupiny patřily referáty, které zvýrazňovaly metodické aspekty a využívání sociologických výzkumů v řídicí činnosti (viz referáty ss. M. Illnera a J. Reháka).

Třetí skupina referátů byla zaměřena k otázkám a problémům sociálních a sociologických informací k oblasti vědeckého řízení společnosti, zejména k problémům výzkumu účasti pracujících na řízení (viz referáty ss. J. Koláře, K. Hlavatého a R. Fraňka).

*

Úvodem vystoupil K. Rychtařík s obsáhlým referátem *Marxistická sociologie jako nástroj poznání a přetváření sociální reality* — s podtitulem *Ke kritice některých koncepcí sociálního inženýrství a nehodnotící sociologie*. Ve svém vystoupení se zabýval teoreticko-metodologickými hledisky marxistické sociologie a jejího podílu na poznání a přetváření světa, dialektickým vztahem teorie a praxe, rostoucími požadavky na kvalifikovaného výrazně angažovaného sociologa a kritikou buržoazního empirismu, který je omezen pozitivistickými koncepcemi. Konstatoval, že marxistická sociologie překračuje hranice pragmatických úvah a přistupuje k řešení obecně teoretických otázek.

Jestliže buržoazní sociologie v důsledku krajního pozitivismu je v podstatě redukována na nástroj sociotechnické manipulace s cílem dávat návody pro praktická opatření, která umožňují kapitalistům realizovat jejich pragmatické cíle, pak marxistická sociologie usiluje o postžení společenských trendů, objasnění příčin sociálních procesů, nalezení a poznání „funkce mnoha proměnných“, které se váží na sociální skutečnost. Dialekticko-materialistické pojetí skutečnosti je onou platformou, která umožňuje tyto aspirace realizovat a odpovídat na otázky, na něž pozitivisticky orientovaná sociologie odpovídat nemůže. Pomocí marxistické sociologie velmi konkrétně a relativně přesně odpovídáme na otázku, jaký byl, je a bude tento svět. Sociologické analýzy, soudy a systémy soudu musí tak či onak ovlivňovat naši přetvářející činnost. Soudobé představy buržoazních a ne-

marxistických sociologů, které vycházejí z pozitivismu, v jehož rámci se koncipují tzv. nehodnotící soudy a „nezanášení ideologických předsudků“ do sociologie, se ve skutečnosti sami stávají buď vědomě, nebo nevědomě obětí falešných představ a iluzí. Pravdu mají ti autoři, kteří upozorňují, že empirismus bez hodnotících soudů stojí jako příznak nad teoretickým hnutím buržoazní sociologie dvacátého století.

Svět sociálních jevů je nesporně složitý. A zotřování ideologické funkce třídního boje klade na marxistického sociologa velké nároky. Má-li svou funkci dobře plnit a angažovat se ve prospěch politiky strany, musí být i jeho příprava a kvalifikace na požadované úrovni. Analyzujeme-li krizové období z roku 1968, nelze přehlédnout, že jedna z příčin deformálních tendencí v sociologii byla a je nepřipravenost naší sociologické fronty řešit problémy, které se vyjevily ve složitějších situacích. Proto akcent na připravenost sociologa, zejména jeho vybavenost odbornými a politickými kvalitami a bezvýhradnou oddanost věci socialismu je jedním z předpokladů pro to, aby naše sociologie vstupovala do zápasů o poznání a přetváření světa vyzbrojena vědeckou metodologií marxismu-leninismu.

J. Kohout se ve svém referátu zabýval otázkou *významu sociální analýzy pro sociální řízení a plánování*. Konstatoval, že řízení ekonomiky, má-li být komplexní, musí být koncipováno ze dvou hledisek, tj. musí zahrnovat nejen technické a ekonomické procesy, ale i řízení a vedení lidí. Dosud však ještě nebyla zcela překonána tendence technicismu a ekonomického myšlení, která chápe sociální procesy jako automaticky a samočinně následující technická opatření. Tento způsob myšlení vede hospodářské pracovníky k úvahám v kategoriích extenzivního rozvoje ekonomiky. Dnes, kdy je ve všech stranických usneseních akcentován intenzivní rozvoj ekonomiky, překáží tento starý způsob myšlení prosazování progresivních tendencí, jež zabezpečují prudký rozvoj socialistické ekonomiky.

Skutečnost, že socialismus vytvořil možnost jediného centralizovaného řízení a plánování celé společnosti jako kompaktního sociálního organismu, jako komplexu ekonomické, sociální a duchovní sféry společenského života, nevystupuje jen jako odlišnost, ale především jako přednost socialistického typu řízení před kapitalistickým. Růst role subjektu v podmínkách socialismu se v oblasti řízení projevuje i jako stírání hranic mezi řídicími a řízenými, mezi subjektem a objektem řízení. Tendence řízení se stává tvůrčí činností lidových mas, akumulace lidové energie a iniciativy.¹

J. Kohout rozebíral dále otázky zkoumání sociálních procesů spojených s rozvojem vědeckotechnické revoluce, a to jak v makrosféře, tak i v mikrosféře. V této souvislosti

obsáhl analyzoval zkušenosti z výzkumné činnosti v Sovětském svazu a poznatky z teoretické produkce V. Afanasjeva. Zdůraznil, že sociální aspekty řízení v hospodářské sféře jsou v Sovětském svazu plně doceněny. Intenzivně se pracuje na celé řadě ještě nedořešených teoretických a metodických otázek, jsou experimentálně ověřovány již variantně připravené metodiky plánů sociálního rozvoje kolektivů pracujících v podnicích. Tempo i šíře přípravy odpovídá skutečnosti, že plánování sociálního rozvoje bylo již zařazeno do metodiky příští pětiletky pro celý Sovětský svaz. Praxe i teorie — včetně společenskovední teorie — se tak plodně ovlivňují k prospěchu zvýšení úrovně řízení socialistické ekonomiky.

Značnou pozornost věnoval i vývoji teorie a praxe plánování sociálního rozvoje kolektivů v ČSSR. Zdůraznil iniciativu stranických a odborových orgánů a potřebu vypracování koncepce v plánování sociálního rozvoje kolektivů pracujících v podnicích. Neopomenul ani některé problémy, které musí být řešeny jak v oblasti teorie, tak i v praxi, neboť na vyřešení komplexu různých otázek závisí úspěch plánů sociálního rozvoje. Z teoretického hlediska je nutno všestranně objasnit několik pojmů, jako například pojem „sociální“, „sociální analýzy“, „sociální predikace“, „sociální politika“, „sociální plánování“ atd. Doposud stále ještě převládá názor, že se pojem „sociální“ chápe jen v jeho charitativní formě, jen jako problém sociální péče. V praxi se pak takovéto chápání „sociální“ chápe jako soupis všeho „co bolí“, jako něco, co překáží a mělo by být „shora“ odstraněno. Toto pojetí akcentuje ne pozitivní tendenci a aktivitu, ale pasivitu. Plán sociálního rozvoje kolektivů sleduje vytvoření optimálních podmínek pro rozvoj člověka, přeměnu pracovního prostředí a zkulturnění životního prostředí. Řečeno zjednodušeně, jde o rozšíření prostoru pro rozvoj iniciativy a aktivity lidí. Na řešení uvedených problémů se musí více než doposud podílet teoretická a vědecká fronta. Vždyť jde o věc nás všech, o zefektivnění řídicích procesů. Sociální řízení a plánování je velkou předností socialistické společnosti. Je to cesta jak zrychlit tempo socialistického rozvoje a životní úroveň pracujících.

F. Zich referoval o *specifice sociologické informace v řídicích procesech a problémech její standardizace*. Konstatoval, že informace a její zpracování tvoří nedílnou součást každého řídicího kroku — od vypracování variant řešení, přijetí rozhodnutí až po bezprostřední organizaci řídicích aktů vzhledem k řízenému systému.

Hlavní pozornost věnoval pak významu sociální informace pro řídicí procesy, především úloze sociologické informace jako specifického druhu poznatků o společnosti a jejích dílech, relativně samostatných sociálních systémech.

¹ Afanasjev, V.: *Vědecké řízení společnosti a socialistický demokraticismus*. Otázky míru a socialismu 1974, 11, s. 58—59.

Nejdříve se zabýval širším a užším vymezením sociální informace. V širším slova smyslu je sociální informací ta informace, která obíhá ve společnosti a je využívána v řídicích procesech. Tato informace obsahuje poznatky o všech formách pohybu hmoty v té míře, v níž jsou použitelné pro společnost. Objektem i subjektem této informace je člověk. Takto chápáná informace tvoří informační základ společnosti. Zahrnuje fakticky všechny poznatky zobecnění (teorie), ale i dovednosti, které lidská společnost získala během své historie jako výraz zkušenosti přeměny přírody v procesu nezbytnosti svého bytí a které uchovává jako užité pro další vývoj. Takto široce chápáná sociální informace má výrazně třídní charakter. Význam tohoto pojetí informace spočívá především v tom, že zahrnuje historický aspekt společenského bytí a že má komplexní charakter. Pro potřeby analýzy řídicích procesů a optimalizace informace pro tyto procesy je toto pojetí příliš široké. V užším slova smyslu obsahuje sociální informace poznatky o vztazích mezi lidmi a o jejich vzájemném působení, jejich potřebách, zájmech.² Toto pojetí je pro oblast řízení blíže specifikováno a má v tomto směru nesmírný význam. Pro optimální zvládnutí řídicích procesů však subjekt řízení nezbytně potřebuje sociální informaci v širším i užším slova smyslu. Toto hledisko má konkrétní uplatnění zejména tam, kde je nutno provádět sociální analýzy pro sociální řízení a plánování.

F. Zich se dále věnoval specifice sociologické informace, kterou chápe jako nedílnou součást sociálních informací. Sociologická informace jako součást sociální informace je obecně výpovědí o těch jevech a stránkách života společnosti, které obsahují společenský pohyb nebo jeho relativně klidovou stránku. Konkrétně jsou to informace o způsobu začleňování lidí do skupin, o vztazích mezi lidmi, třídami, sociálními skupinami, o vztahu různých forem vědomí a bytí, o zákonitostech, jimiž se tento pohyb řídí, a mechanismech, kterými je v konkrétně historických podmínkách realizován. V této souvislosti zdůraznil význam marxistické metodologie při koncipování sociologických výzkumů, neboť právě tato metodologie rozhoduje o efektivitě sociologického poznání a kvalitě získaných informací.

F. Zich podal cenné náměty i pro řešení otázek standardizace sociologické informace z hlediska zvyšování efektivity jejího využívání v řídicích procesech. Problém standardizace souvisí především s otázkou rozpracovanosti pojmového aparátu v naší sociologii. Například nejasnost takového pojmu, jako je spokojenost s prací, se negativně promítá do rozdílných hledisek a procesu operacionalizace. To pak vyvolává obtíže při srovnávání spokojenosti s prací u různých objektů. Pro-

gram řešení složitého úkolu standardizace sociologických ukazatelů zřejmě musí vycházet z ujasnění toho, co vlastně máme měřit, co tvoří relevantní objekt standardizace, co vlastně tvoří relevantní sociální systém z hlediska fungování příslušného sociálního systému (závodu, instituce apod.). Teprve potom bude možno řešit otázku, jaké jsou cesty standardizace, jaké metody unifikace je třeba použít při vypracování operačních postupů od obecných pojmů k ukazatelům nebo od konkrétních dat k syntetickému údaji. Bez teoreticko-metodologických hledisek nelze učinit žádný krok k exaktizaci naší sociologie a zvyšovat efektivitu využívání sociologického poznání v řídicích procesech.

M. Illner se zabýval problémy uplatnění sociální informace v rozhodování organizací. Jestliže v minulosti bylo nejednou zdůrazněno, že marxistický výzkum musí přispívat k řešení společenských problémů a napomáhat k dokonalejšímu řízení a plánování společenských procesů, pak nyní stojí v popředí otázka hledání konkrétní cesty, jak skutečně sociologického výzkumu v řízení a plánování využívat a jak zabezpečit, aby šlo o využití co nejefektivnější. Rozvoj podnikové sociální politiky, plánování sociálního rozvoje v organizacích i v rámci teritoria přináší pro marxistický sociologický výzkum nejen nové příležitosti a perspektivy, ale i novou společenskou odpovědnost.

Zdůraznil, že pro řízení socialistické společnosti jsou využitelné jen ty informace, které se opírají o dialekticko-materialistický světový názor. Jejichgnoseologická hodnota je dána takovými kritérii kvality, jako je pravdivost, spolehlivost a přesnost. M. Illner dále analyzoval faktory efektivnosti sociologických výzkumů pro řízení. Zdůraznil, že sociologický výzkum je především třeba chápat jen jako jeden z mnoha dílčích zdrojů informací, o něž se společenské řízení a plánování opírá, jako zdroj, který zpravidla nebude hrát v informační bázi řízení rozhodující roli. Tento přístup nepřeceňuje, ale ani nepodceňuje sociologickou informaci, nýbrž jí dává správné místo v systému dalších informací, které se v řízení a rozhodování využívají (běžné zkušenostní poznatky, evidence, statistika, kontrolní činnost atd.). To je podstatný rozdíl proti minulým letům, kdy se sociologické informace absolutizovaly, i když neměly odpovídající kvality. Při využívání sociologických informací je nutno respektovat strukturu a konkrétní charakteristiky řídicích procesů a brát v úvahu, pro kterou fázi řídicího cyklu, pro jaký časový horizont a pro jaký meritorní problém má výzkum poskytovat informace. Jen na základě tohoto ujasnění lze potom správně koncipovat zaměření výzkumné činnosti a interpretovat získané údaje z hlediska funkčního naplnění. Jakékoli úsilí o optimální využití sociální informace musí

² Affanas'jev, V.: *Sociálnaja informacija i upravlenije obščestvom*. Moskva, Izd. političeskoj literatury 1975, s. 39.

nezbytně optimalizovat také sociální rámec aplikace. I nejdokonalejší výzkum může zůstat nevyužitý, nebude-li respektován sociální rámec aplikace sociální informace na úrovni konkrétních organizačních struktur, v nichž probíhá jak výzkum, respektive produkce poznatků, tak i vlastní řídicí rozhodování a komunikace mezi oběma sférami. Využití sociologických informací v konkrétních typech praxe není tedy jen otázkou schopnosti, školení a dobré vůle výzkumníků či pracovníků řízení, jak se to často v běžném životě chápe. Proces aplikace sociologického výzkumu v řízení je nutno chápat také jako sociální proces probíhající v konkrétní sociální situaci. Úsilí o efektivnější využití sociologických výzkumů v řízení a plánování se musí opírat o znalost konkrétního průběhu aplikace v různých institucionálních strukturách a v různých tematických oblastech, o empiricky ověřenou znalost faktorů, podmínek a předpokladů, na nichž efektivnost aplikace závisí. O způsobech a podmínkách aplikace sociologických výzkumů v řídicí a plánovací praxi máme zatím nesystematické a mnohdy rozporné poznatky. Zatím nevíme jakou roli hrají výsledky výzkumů v různých fázích řídicího cyklu, které části výzkumných zpráv se skutečně čtou, které způsoby předávání výzkumných poznatků řídicí praxi jsou nejúčinnější atd. Efektivní využití marxistického sociologického výzkumu v řízení a plánování socialistické společnosti předpokládá: chápat aplikaci sociologického výzkumu v širším kontextu využití sociální informace řízení; chápat tuto aplikaci ve vazbě na strukturu a charakteristiky řídicích cyklů, resp. rozhodovacích procesů; analyzovat ji ze sociologického hlediska na úrovni konkrétních organizačních struktur a analyzovat ji na základě systematických empirických poznatků.

M. Illner se zabýval i otázkou sociální informace a sociologického výzkumu z hlediska vstupu do rozhodovacích procesů a uplatnění v jednotlivých fázích rozhodování. Cenná a podnětná byla jeho analýza sociálních a organizačních determinant využití sociologického výzkumu v rozhodování organizací. Představila, že kvalita rozhodování bude vždy úměrná kvalitě a množství dodané informace, se ukázala naivní. Cesta ke kvalitnějšímu využívání sociální informace v rozhodování nespočívá jenom, a dokonce ani ne převážně v posilování informačního toku. Klíč je také v optimalizaci strukturních předpokladů této aplikace.

J. Řehák zaměřil svůj referát k *problémům kvality poznatků sociologických výzkumů a k vazbě mezi moderní výpočetní technikou a sociologickými závěry*. Jádrem jeho analýzy byla kvalita poznatků, která je komplexním kritériem výzkumné činnosti. Před každým výzkumem je nutno si položit několik otázek, jejichž zodpovězení zaručí, že získané poznatky budou kvalitní a pro praxi maximálně

užitečné. Kvalitu poznatků může ovlivnit i zadání úlohy pro strojné početní zpracování údajů. Zkušenost ukazuje, že mnohé výstupy z počítače byly počítány podle špatného vzorce. Takové výstupy pak nelze správně interpretovat.

Daleko horší důsledky pro praxi řídicích procesů mohou vzniknout tehdy, když výstupy ze samočinného počítače interpretují neodborníci. Jekékoliv rozhodování nebo opatření učiněné na základě vědecky nezdůvodněných sociologických informací se pak dotýká nejen řídicích pracovníků, ale i řízených kolektivů a celkově snižuje váhu sociologické informace. Těmto jevům lze předcházet nejen náročným oponováním projektů výzkumů a závěrečných zpráv, ale především prohlubováním profesionální připravenosti sociologů. Teoreticko-metodologická připravenost, zvládnutí moderních metod statistických technik a modelů a dodržování etických principů vědecké práce musí být součástí výbavy každého skutečného vědce a výzkumníka v naší socialistické společnosti. Do etické výbavy patří nejen sebekázeň a kritičnost, ale především odpovědnost, která přesahuje individuální dimenzi a tvoří hodnotovou osu, na níž se sbíhají osobní a celospolečenské zájmy. Všude tam, kde mají primát celospolečenské zájmy, roste i váha odpovědnosti a angažovanosti vědce. Vždyť každý vědec-výzkumník je zároveň živým, jednajícím subjektem, který žije v konkrétní době a přejímá ze svého společenského prostředí, tj. ze socialistické skutečnosti hodnotový systém, jímž je ovlivněn jeho přístup ke skutečnosti i cesty jeho vědecké práce. Jde však o to, uvědomit si tyto skutečnosti a odpovědně k nim přistupovat.

J. Řehák v této souvislosti zdůraznil, že započítím každého výzkumu je třeba si položit takové otázky, jako: Je téma, které mám zkoumat, důležité? Budou poznatky z tohoto výzkumu užitečné? Komu pomohou v rozhodování a v jaké míře? Vyplatí se investovat do tohoto (konkrétního) výzkumu? atd. Hledání odpovědí na tyto otázky může přispět k zefektivnění výzkumné činnosti.

J. Kolář nazval svůj referát *Sociologie povolání v teorii a v empirických výzkumech*. Již v úvodu zdůraznil rozdíl mezi sociologií a profesiografií, kterou se zabývá psychologie. Profesiografie zjišťuje především způsoblost k povolání, tj. povolání jako činnost a typy osobnosti, které jí vyhovují. Naproti tomu sociologickou analýzu povolání je nutno zaměřit na ty oblasti, které nejsou řešeny psychologií práce ani jinou společenskou vědou. Jde o tyto otázky: místo povolání v sociální a třídní struktuře společnosti; povolání jako sociální skupina a jeho instituce; odvětvová, oborová a oblastní struktura povolání; kvantitativní a kvalitativní vývoj povolání.

Mají-li být kategorie povolání správně zařazeny mezi základní pojmy sociální struktury společnosti, je třeba vycházet z dělby práce

ve společnosti. Podle K. Marxe „...dělba práce vytváří různé druhy práce uvnitř jedné a téže třídy.“ V kontextu těchto Marxových úvah J. Kolář formuloval problém takto: Povolání jsou tedy skupinami uvnitř společenských tříd a vrstev, diferencovanými podle obsahu pracovní činnosti. Povolání však často rozměr třídy přesahuje, jeho příslušníci mohou patřit k různým společenským třídám. Například řada řemeslníků v kapitalistické společnosti může být dělníky v továrně, a tedy příslušníky dělnické třídy, ale může být také samostatnými provozovateli svého řemesla, a tedy příslušníky maloburžoazie.

Podle J. Szczepańskiego „...kategorie povolání není skupinou v sociologickém slova smyslu, ale skupinou statistickou, tzn. souborem logicky vybraným na základě výkonu povolání. Kategorie povolání se může přeměnit ve skupinu ve smyslu sociologickém, jestliže podléhá institucionalizaci, vytváří instituce, vnitřní vazby, vlastní symboly a pocit společných zvláštností. Například stav horníků se svými institucemi, uniformou, společným vědomím, tradicemi a obřady je již nejen kategorií ve smyslu statistickém, ale sociální skupinou.⁴

V souvislosti s analýzou odvětvové, oborové a oblastní struktury povolání zdůraznil J. Kolář, že základem pro diferenciaci mezi povoláními je třídní struktura. V socialistické společnosti vedoucí úloha dělnické třídy vede k tomu, že některá dělnická povolání jsou poměrně přitažlivá a že jediným způsobem uplatnění nadání není jen studium a volba povolání intelektuálního. Dalším faktorem diferencujícím povolání je struktura národního hospodářství. Především je nutno rozlišovat jednotlivá odvětví, která mají vliv i na typ a počet pracujících v určitých povoláních. Struktura povolání ovlivňuje také sociální strukturu oblasti měst a obcí. Výsledkem této rozdílné struktury povolání jsou nejen rozdíly v životní úrovni (např. srovnáme-li Ostravu a České Budějovice), ale i ve způsobu prožívání volného času, nárocích na kulturní zařízení atd. Struktura povolání je hlavní součástí sociální struktury jednotlivých výrobních odvětví. V některých odvětvích pracují většinou vysokoškolsky kvalifikovaní pracovníci (školařství, kultura, osvěta), jinde vysokoškolsky a středoškolsky kvalifikovaní pracovníci (věda, výzkum, zdravotnictví...). Tato odvětví jsou sociálně značně homogenní. V průmyslu jsou naopak značné rozdíly mezi obory, v nichž převažují vyučení dělníci, a obory, kde převažují zaučení pracovníci. Rozdílná struktura v jednotlivých odvětvích národního hospodářství je také spojena s rozdílným technickým vybavením různých povolání.

Závěrem J. Kolář konstatoval, že sociologie povolání dosud trpí nedostatečnou teoretickou propracovaností i nedostatečným rozvojem

empirického výzkumu. Nedostatek poznatků o jednotlivých povoláních je způsoben tím, že povolání vyžaduje makrostrukturální přístup a že tedy také sociální objednávka musí přicházet od celospolečenských řídicích orgánů. Velký přínos by mohl znamenat zájem odborových svazů o studium problematiky zejména těch povolání, která jsou nepopulární, mají z různých důvodů nízkou prestiž a nemají dostatek dorostu.

K. Hlavatý se obsáhle zabýval významem sociologického zkoumání pro vědecké řízení. Zvláštní pozornost věnoval problematice účasti pracujících na řízení, přičemž tato účast je zabezpečována jednak zprostředkovaně, prostřednictvím volených delegátů, poslanců, zastupitelských orgánů, funkcionářů apod., jednak bezprostředně, tj. osobní účasti pracujících na řešení konkrétních úkolů. Na konkrétních rozbořech těchto jevů dokazoval, jak strana naplňuje Leninův odkaz o účasti pracujících na řízení. V současné době je zkoumání mechanismu účasti pracujících na řízení výroby zvláště aktuálním problémem. V této souvislosti podrobněji ukázal, jak je tato problematika zkoumána v Sovětském svazu,⁵ a dal náměty k tomu, jak takový výzkum lze uskutečnit v našich podmínkách. Uplatnění sociologického zkoumání pro řešení našich současných problémů je velmi široké, avšak hlavní úsilí je nutné zaměřovat k samostatnému vyhledávání a konkrétnímu řešení problémů další socialistické a komunistické výstavby. Vzhledem k tomu, že bezprostřední účast pracujících na řízení výroby je značně strukturovaná, je nutné, aby při konkrétním využívání určité formy účasti vždy byla zvážena „míra účasti“, neboť jinak se každá forma může převrátit do úplného formalismu, který věc znehodnocuje a nic nepřináší. Poznatky z účasti pracujících na řízení jsou důkazem přednosti socialistického společenského systému.

R. Franěk nazval svůj referát *Vztah mezi řízením a stabilizací pracovních sil*. Téměř všechny jeho úvahy a náměty byly založeny na poznatcích sociologických výzkumů v průmyslových podnicích, které se mj. zabývaly analýzou sociálního klimatu, fluktuace a stabilizace pracovních sil. Autor zdůraznil, že v posledních letech se u nás vytvářejí příznivé podmínky pro realizaci sociologických výzkumů i pro uplatnění jejich výsledků v praxi. Velmi podrobně se zabýval sociologickým výzkumem flukтуаčních a stabilizačních tendencí, který byl realizován ve 22 závodech v letech 1971–1975. Počet respondentů tvořil 5 tisíc. Stabilizační a flukтуаční tendence jsou ovlivňovány řadou faktorů objektivní i subjektivní povahy a mají vnitropodnikový i mimopodnikový charakter. Hlavní pozornost věnoval vztahům mezi řízením a celkovou spokojeností pracovníků v závodech a stabili-

⁴ Szczepański, J.: *Czynniki kształtujące zawody i strukturę zawodową*. Socjologia zawodowa. Warszawa 1963, s. 11.

⁵ *Sovershenstvovanie sistemy vnutrifirmennogo upravlenija*, Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1972.

začínají a fluktuálními tendencemi. Ve zmíněném výzkumu byly sledovány zejména tyto aspekty: spokojenost (resp. stupeň spokojenosti) s úrovní řízení v závodě; spokojenost s úrovní řízení na pracovišti; hodnocení úrovně řízení bezprostředního vedoucího; spokojenost s vertikálními vztahy; vztahy mezi vedoucími a jejich spolupracovníky; hodnocení způsobu chování bezprostředních vedoucích a osobních vztahů mezi bezprostředními vedoucími a jejich spolupracovníky (tento aspekt byl sledován jen v několika závodech).

Z uvedených výsledků výzkumu citujeme alespoň některé: Ukázalo se, že pracovníci jsou spokojeni především s úrovní řízení bezprostředního vedoucího, pak následuje spokojenost s úrovní řízení na pracovišti a nakonec s úrovní řízení celého závodu. Výsledky výzkumu dokazují, že stupeň spokojenosti s mezilidskými vztahy je rozhodně vyšší než stupeň spokojenosti s úrovní řízení a organizací práce.

Na základě výzkumu v jednom z podniků bylo zjištěno, že u respondentů s fluktuálními tendencemi je index spokojenosti s úrovní řízení na pracovišti i v závodě poměrně velmi nízký, zatímco u respondentů se stabilizačními tendencemi je index spokojenosti s úrovní řízení podstatně vyšší.

Ukazuje se, že zlepšení úrovně řízení práce na všech stupních závodu a podniku představuje nejen důležitý zdroj pro rozvoj výroby, ale současně může příznivě ovlivnit celkovou spokojenost pracovníků a posílit tak stabilizační tendence. Na základě výsledků výzkumu lze vyslovit soud, že jde především o zkvalitnění odborné technické stránky řízení, která může příznivě ovlivnit stupeň využití kvalifikace a iniciativy pracovníků, což je pro rozvoj socialistického podniku nesmírně důležité. Práce lidí v závodech a podnicích není jen zdrojem pro získání mzdy či platů, ale i důležitým místem pro uplatnění jejich kvalifikace, znalosti a schopnosti i iniciativy.

P. Zapletal se ve svém diskusním příspěvku zabýval zejména *využitím sociologických výzkumů v práci stranických orgánů*. Na konkrétních příkladech ukázal, jak výzkumy nedostatečně vázané na seriózní teoreticko-metodologická východiska upadly do plochého empirismu. Označil výzkumy, které byly uskutečněny v krizových letech na Ostravsku, za poplatné pravicovému oportunismu a zdůraznil, že *Poučení z krizového vývoje ve straně a ve společnosti po XIII. sjezdu KSČ* je trvale platné i pro sociologickou frontu. Informoval o hlavních problémech, na něž je orientován sociologický výzkum Severomoravského KV KSČ, jehož cílem je přispět k řešení aktuálních a závažných úkolů, jimiž se zabývají stranické orgány.

J. Ražnok přednesl diskusní příspěvek na téma *význam sociologických výzkumů pro práci ROH*. V rámci ROH bylo v posledních letech uskutečněno několik sociologických výzkumů. Nejdůležitější z nich byl výzkum *Postavení, úloha a činnost úsekových důvěrníků*

z hlediska závěrů VIII. všeodborového sjezdu. Výsledky z tohoto výzkumu byly již využity pro potřeby praxe. Informace ze sociologických výzkumů patří v ROH mezi důležité prvky celého systému informací.

M. Večeřa nazval své diskusní vystoupení *Komunikace mezi objednavatelem sociologického výzkumu a sociologem*.

B. Hanuš se zabýval otázkou významu sociologických výzkumů pro řídicí práci ve veřejné silniční a městské dopravě. P. Kunst nazval svůj diskusní příspěvek *Plánování řízení rozvoje tvůrčí výkonnosti kolektivu ve vědě a výzkumu*. Petr Paducha věnoval ve svém diskusním příspěvku pozornost některým zkušenostem z provádění sociologických výzkumů ve VÚSTE v Praze.

A. Fazík, místopředseda vědecko-metodické rady sociologie ÚV Socialistické akademie, provedl zhodnocení semináře. Zdůraznil, že cíle semináře byly naplněny.

Ukázalo se, že téma semináře a zejména soubor základních referátů akcentoval závažnou problematiku, která je v centru naší řídicí činnosti. Potvrdilo se, že sociologie a zvláště sociologické výzkumy přinášejí řadu závažných a kvalitních informací, které přispívají k zefektivnění řídicí práce ve všech jejích fázích.

Hlavním přínosem semináře však bylo, že lektorský aktiv Socialistické akademie, personální a kádroví pracovníci, učitelé společenských věd a vědeckovýzkumní pracovníci se zde seznámili s kvalitními informacemi, které obohacují sféru našeho poznání. Objasnění metodologických principů, zejména marxisticko-leninské objasnění vztahů teorie a praxe, teorie a empirie, kritika buržoazní sociologie, vymezení kritérií, posuzování gnoseologické hodnoty sociální a sociologické informace pro řídicí činnost, angažovanost a prohlubování kvalifikace sociologů a jejich angažovaný postoj ve všech fázích výzkumné činnosti, racionální vstup sociologických informací do řídicích a rozhodovacích procesů, problémy standardizace sociologických ukazatelů, využití sociologických informací pro různé typy praxe v různých organizačních strukturách, problém účasti pracujících na řízení a zkušenosti z aplikace sociologických informací na různých stupních řízení patří mezi stěžejní problémy, které musí naše sociologická fronta kvalifikovaně řešit. A seminář v Karlových Varech byl v tomto směru cenným příspěvkem. Lze jen doufat, že řešení těchto závažných problémů, jakož i těch, které s danou tematikou souvisejí, bude pokračovat na vyšší úrovni. Ukázalo se, že sociologické informace jsou nejen důležité pro řídicí oblast, ale současně poskytují důkazy pro zdůvodnění předností socialismu a důslednou kritiku buržoazní sociologie a plochého empirismu.

Seminář ukončil předseda vědeckometodické rady sociologie ÚV Socialistické akademie M. Krpata. Konstatoval, že seminář splnil své poslání. Sborník referátů je připraven do

tisku. Vyjde v účelovém nakladatelství České socialistické akademie v první polovině roku 1976.
Alexander Fazik

Významný seminář „Československá sociologie podniku“

Sekce sociologie práce, průmyslu a podniku Československé sociologické společnosti při ČSAV spolu s plzeňskou pobočkou této společnosti uspořádaly k třicátému výročí osvobození ČSSR seminář pod názvem *Československá sociologie podniku*. Seminář se konal v polovině roku 1975 v Domě vědeckých pracovníků v Praze 6 a zúčastnilo se ho asi 40 našich předních teoretických a vědeckovýzkumných pracovníků zabývajících se sociologií podniku a podnikových sociologů.

Seminář se vyznačoval bohatou diskusí, v níž účastníci živě reagovali na každé vystoupení. Plně se potvrdila slova úvodního referátu, že téma semináře nejlépe vyhovuje potřebě dialogu mezi pracovníky teoretických pracovišť a podnikovými sociology.

Úvodní referát *Československá sociologie podniku* přednesl vedoucí sekce sociologie práce, průmyslu a podniku J. Kolář (katedra ekonomické sociologie a psychologie fakulty řízení Vysoké školy ekonomické v Praze). V první části svého referátu, věnované vzniku a vývoji čs. sociologie podniku, vzpomněl zakladatele moderní československé sociologie podniku. Po kritickém zhodnocení prací Zdeňka Ulricha ocenil přínos Jaroslava Šnobla, který se též semináře osobně účastnil, i prof. Vladimíra Čecha a Eduarda Jukla, zvláště jejich marxistickou analýzu některých filozofických směrů, jež ovlivňovaly sociologické myšlení, především technokraticismu, energetismu a laboretismu, a jejich iniciativu při organizování prvních empirických výzkumů sociologie podniku v ČSSR, zejména výzkumů prováděných v n. p. Škoda.

Ve druhé části svého referátu, věnované československé sociologii podniku sedmdesátých let, J. Kolář konstatoval, že domácí knižní produkci v oblasti sociologie podniku lze považovat za kvalitní, že však doposud chybí syntetizující práce, která by se stala učebnicí pro studenty vysokých škol a hospodářské a politické pracovníky. J. Kolář se v této souvislosti zmínil především o práci J. Pichni *Sociologie podniku*, podávající funkcionální analýzu sociálního systému podniku, dále o práci J. Kohouta, J. Růžičky a B. Malaniuka *Člověk v pracovním prostředí*, spojující pohled sociologa, psychologa a architekta na pracovní prostředí, a konečně o práci V. Čecha a E. Jukla *Člověk v průmyslovém podniku*, analyzující sociologickou a psychologickou problematiku průmyslového podniku. Upozornil dále na knihu J. Bauerové *Zaměstnaná žena a rodina* a na připravovanou společnou práci sovětských a československých sociologů *Sociální problémy v řízení pracovních kolektivů*, kterou připravuje kolektiv katedry ekonomické sociologie a psychologie

VŠE v Praze pod vedením prof. J. Kohouta a skupina sovětských autorů pod vedením prof. G. N. Cerkasova z Leningradu.

J. Kolář současně zdůraznil, že hlavní bohatství československé sociologie podniku není dosud přístupno široké veřejnosti, protože je rozptýleno v desítkách výzkumných zpráv téměř ze všech odvětví národního hospodářství, nejvíce však ve výzkumných zprávách z resortu hutí a těžkého strojírenství a dále z resortu stavebnictví. Objevují se i výzkumy nadresortního charakteru, např. průzkum pracovních sil v letňanské aglomeraci, vedený F. Krpatou a R. Fraňkem, nebo průzkum podmínek stabilizace pracovních sil v Ostravsko-karvinském revíru, vedený J. Wysockým.

Problematiku řízení podniků se týkají výzkumy pozice a role mistrů, systému vedení lidí při práci, přijímání a rozmisťování pracovních sil v podniku a účasti pracujících na řízení výroby, právě tak jako analýzy sociálního systému řízení. Zasahují sem i výzkumné úkoly zabývající se pracovní kázní v dopravě, iniciativou pracujících v geologickém průmyslu, adaptací pracovníků aj.

Další výzkumy byly věnovány problematice jednotlivých kategorií pracovníků, např. výzkumy profesionálního vzestupu průmyslových dělníků, uplatnění absolventů a učňů v dopravě a výzkumy postavení a postojů výzkumných pracovníků v rámci podniků a resortů.

Jinou oblastí výzkumu je pracovní prostředí. Bylo zkoumáno pracovní prostředí a sociální klima ve slévárnách a sociologické aspekty přesunu stavební výroby.

V oblasti péče o pracovníky a sociálního plánování jsou k dispozici práce o sociální prognostice a péči o pracovníky, byl založen výzkum sociálního plánování ve stavebním podniku a byly zpracovány zprávy o řízení sociálního rozvoje stavebního podniku. Byla též připravena metodika sociální analýzy podniku ve stavebnictví a ve strojírenství, hutnictví a v chemickém průmyslu. Výzkum sociální struktury a metodě sociální analýzy kolektivu pracujících podniku se věnovala katedra ekonomické sociologie a psychologie fakulty řízení VŠE v Praze.

Další výzkumy byly věnovány motivaci k práci, příjmové diferenciaci, hospodaření energií a sociálním aspektům tvořivosti.

J. Kolář si pak zvláště všiml tří výzkumných úkolů, které zasluhují zvláštní pozornost pro svůj teoretický přístup.

Především jde o výzkumný úkol *Pracovní podmínky nehmotné povahy* v ČSSR, jehož řešitelem je kolektiv pracovníků Československého výzkumného ústavu práce a sociálních věcí v Bratislavě. Je to svým rozsahem jeden z nejvýznamnějších sociologických úkolů u nás řešených, na němž se vedle sociologů podílejí i psychologové, ekonomové, právníci a teoretikové řízení. Je rozdělen do 7 dílčích úkolů:

1. Účinky společenských postojů k práci a k zaměstnání na mentalitu pracujících.